

АРХЕОЛОГІЧНІ дослідження в Україні 2005-2007 рр.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES
in UKRAINE 2005-2007

Institute of Archaeology
National Academy of Sciences of Ukraine

ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES IN UKRAINE 2005-2007

Editors Board: S.D. Kryzhytskyi, Corresponding Member NAS Ukraine
O.P. Motsya, Corresponding Member NAS Ukraine
D.N. Kozak, Doct. Histor. Sci.
G.Ju. Ivakin, Doct. Histor. Sci.
L.L. Zalizniak, Doct. Histor. Sci.
V.V. Otrotsenko, Doct. Histor. Sci.
O.V. Sukhobokov, Doct. Histor. Sci.
R.V. Terpylovskiy, Doct. Histor. Sci.
V.L. Mytz, PhD
N.O. Gavriluik, Doct. Histor. Sci. (Editor-in-Chief)

Compiler & Editor N.O. Gavriluik, Computer Design and Editor N.P. Timchenko

The reviewers: V.N. Zin'ko, Doct. Hist. Sci.; G.I. Shapovalov, Doct. Hist. Sci.

Technical editor L.A. Lasutina

Book designer I.V. Kniazev

Corrector N.A. Nesterenko

Type-setter N.I. Minajeva

Address: Dr. Nadia Gavriluik, Chief of Committee of Field Researches
Institute of Archaeology, National Academy of Sciences of Ukraine,
12, Geroev Stalingrada Avenue, Kyiv, Ukraine, 04210,
Fax (38 044) 418 3306; Tel. (38 044) 418 9166

On the front page of the cover have been used the materials from paper of *N.O. Gavriluik, Ju. Ya. Rassamakin, S.M. Razumov et al.* "Excavations of the Khortitsa Island barrows in 2006" (See pp. 130-136).

ISBN 978-966-2994-19-3

© Institute of Archaeology NAS Ukraine, 2007
© Authors of papers, 2007
© N.O. Gavriluik – compiling, 2007
© Dikoye Pole, 2007

Інститут археології Національної
Академія наук України

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНІ 2005-2007 рр.

За редакцією д.і.н. Надії Оксентіївни ГАВРИЛЮК

Редакційна колегія: член-кореспондент НАН України С.Д. Крижицький
член-кореспондент НАН України О.П. Моця
д.і.н. Д.Н. Козак
д.і.н. Г.Ю. Івакін
д.і.н. Л.Л. Залізник
д.і.н. В.В. Отрошенко
д.і.н. О.В. Сухобоков
д.і.н. Р.В. Терпиловський
к.і.н. В.Л. Миц
д.і.н. Н.О. Гаврилюк, головний редактор

Друкується за постановою Вченої ради ІА НАН України № 5 від 05.06.2007 р.

Рецензенти: д.і.н. В.М. Зінько, д.і.н. Г.І. Шаповалов

Укладач	Н.О. Гаврилюк
Редактори	Н.О. Гаврилюк, М.П. Тимченко
Художній редактор	І.В. Князев
Комп'ютерні верстка і макетування	М.П. Тимченко
Комп'ютерний набір	Н.І. Мінаєва
Технічний редактор, коректор	Л.А. Лазутіна
Коректор	Н.А. Нестеренко

Редакція може не поділяти думку автора. Відповідальність за відповідність дійсності відомостей, що наводяться у статтях, несуть автори цих статей. Редакція залишає за собою право редагування наданих текстів. Для відтворення матеріалів цього видання необхідно мати дозвіл редакції.

На 1-й сторінці обкладинки: юрта (шатер?), дві двоколісні колесниці у плані, схематизована тварина (кінь?), що зображені шляхом відбитків тонкою мотузкою на банковидному горщику бережнівського типу (доба пізньої бронзи, зрубна культура). Розкопки 2006 р., погр. 3, кург. 3, курганна група 1 на о-ві Хортиця. Матеріали Хортицької археологічної експедиції ІА НАН України, керівник д.і.н. Н.О. Гаврилюк (див. с. 130-136).

Адреса: Польовий комітет ІА НАН України, пр. Героїв Сталінграду, 12, Київ-210, 04210
Україна Fax (38 044) 418 3306; Tel. (38 044) 4184391; (38 044) 418 9166
<http://www.ArchaeoNews@IATP.org.ua>

Підписано до друку 27.11.07. Формат 60×84/8. Папір офс. Ум.-друк. арк. 61. Гарнітура Таймс.
Тираж 300 екз.

ISBN 978-966-2994-19-3

© Інститут археології НАН України, 2007
© Автори статей, 2007
© Н.О. Гаврилюк – укладання, 2007
© Дике Поле, 2007

ББК 63.4 я5 (Укр.)
УДК 902
А 87

Редакційна колегія: член-кореспондент НАН України С.Д. Крижицький
член-кореспондент НАН України О.П. Моця
д.і.н. Д.Н. Козак
д.і.н. Г.Ю. Івакін
д.і.н. Л.Л. Залізник
д.і.н. В.В. Отрошенко
д.і.н. О.В. Сухобоков
д.і.н. Р.В. Терпиловський
к.і.н. В.Л. Миц
д.і.н. Н.О. Гаврилук, головний редактор

Рецензенти: д.і.н. В.М. Зінько, д.і.н. Г.І. Шаповалов

Друкується за постановою Вченої ради ІА НАН України № 5 від 05.06.2007 р.

Концепція і укладач: д.і.н. Н.О. Гаврилук

А 87 **Археологічні дослідження в Україні 2005-2007 рр.:** Збірка наукових праць / За ред. Н.О. Гаврилук. — Вип. 9. — Київ-Запоріжжя: ІА НАН України, Дике Поле, 2007. — 528 с.

ISBN 978-966-2994-19-3

У 152 публікації (17 відносяться до польового сезону 2005 р.; 110 – 2006 р.; 1 – 2007 р.; 4 — до наукового фонду ІА НАНУ; 11 — методам природничих наук в археології; 9 — хроніці та інформації) з багатьма ілюстраціями 238 авторами представлені результати розкопок та розвідок практично всіх археологічних культур України.

Для археологів, істориків, антропологів.

ББК 63.4 я5 (Укр.)

А 87 **Археологические исследования в Украине 2005-2007 гг.** Сборник научных трудов / Под ред. Н.А. Гаврилук. — Вип. 9. — Киев-Запорожье: ИА НАН Украины, Дикое Поле, 2007. — 528 с

ISBN 978-966-2994-19-3

В 152 публикации (17 относятся к полевому сезону 2005 г.; 110 - 2006 г.; 1 - 2007 г.; 4 — Научному фонду ИА НАНУ; 11 — методам естественных наук; 9 — хронике и информации) с многочисленными иллюстрациями 238 авторами представлены результаты раскопок и разведок практически всех археологических культур Украины.

ББК 63.4 я5 (Укр.)

А 87 **Archaeological Researches in Ukraine 2005-2007:** Collection of scientific works / Editor N.A.Gavriliuk. — Issue 9. — Kiev-Zaporizhzhia: IA NAS Ukraine, Dikoe Pole, 2007. — 528 p.

ISBN 978-966-2994-19-3

By 238 authors in 152 publications (17 of them concern the field season of the 2005; 110— 2006; 1 — 2006; 4 — Scientific Fund of the Institute of Archaeology of NASU; 11 — questions of the technique of natural sciences; 9 — current events and information) with numerous illustrations are submitted results of excavations and reconnaissances of all spectrum of archaeological cultures all over Ukraine.

© Інститут археології НАН України.

© Автори статей, 2007

© Н.О. Гаврилук – укладання, 2007

© Дике Поле, 2007

ISBN 978-966-2994-19-3

Черновол Д.К., Шидловський П.С., Дяченко О.В., Пічкур Є.В.

Інститут археології НАНУ
Ім'я Тараса Шевченка

Археологічні дослідження в долині р. Синюха

Черновол Д.К., Шидловский П.С., Дяченко А.В., Пичкур Е.В. Археологические исследования в долине р. Синюха. Стаття посвящена результатам археологических исследований в районе поселения трипольской культуры Песчаная и долине р. Синюха. В научный оборот вводятся материалы разновременных поселенческих структур. Особенный интерес представляют памятники эпохи камня.

Chernovol D.K., Shidlovsky P.S., Dyachenko A.V., Pichkur E.V. Archeological Researches in the Sinjukha River Valley. Results of the archeological researches near Tripolian settlement Pischanaya and in the Sinukha River Valley are viewed. The materials from different times settlements are introduced to the scientific circulation. Stone Age sites are the most interesting.

У травні 2006 р. спільним загоном співробітників та аспірантів Інституту археології НАНУ України та КНУ імені Тараса Шевченка проведено археологічну розвідку навколо трипольського поселення Піщана та в долині р. Синюха. Поселення Піщана (етап VII розкопки трипільської культури) знаходиться на південному виступі, утвореному злиттям річок Ткич та Велика Вись, що дають початок річці р. Синюха. Розкопки вказаної пам'ятки проводилися колективом Трипільської експедиції Інституту археології НАНУ в 1986 – 1987 роках (керівник – В.О. Круц) та 2005 р. (керівник – Д.К. Черновол).

Загоном було обстежено правий берег р. Синюха в районі с. Скалева та лівий берег від витоку безіменного струмка, що впадає у річку в с. Свердликове Новоархангельського р-ну Кіровоградської області. Запропоновану публікацію присвячено введеному матеріалів дослідження до наукового обігу.

На кинутих городах, що знаходяться на південній околиці с. Скалева, виявлено поселення пеньківської культури (рис. 1, 1). Знахідки репрезентовані незначною кількістю фрагментів товстостінної ліпної кераміки із домішками піску в тісті. До складу гончарної маси кількох фрагментів великих посудин та-

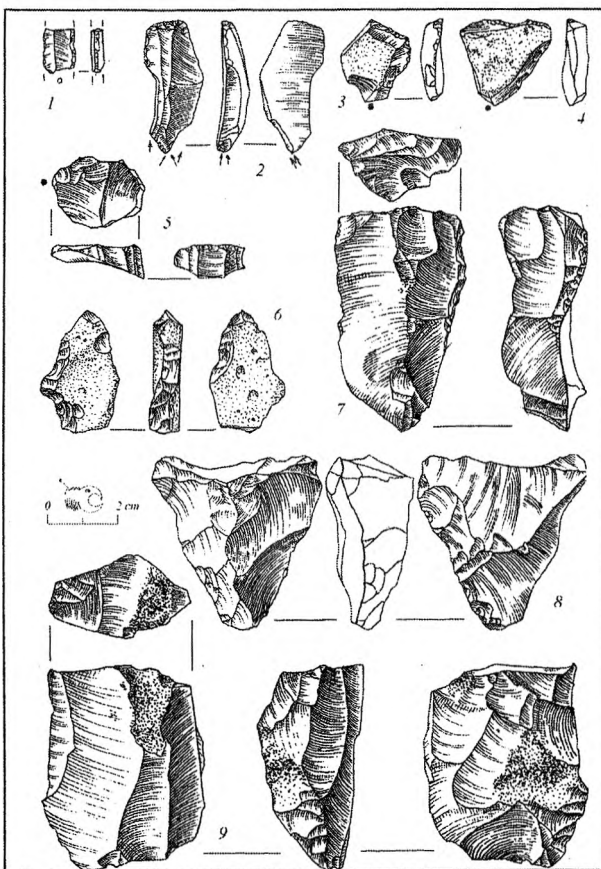
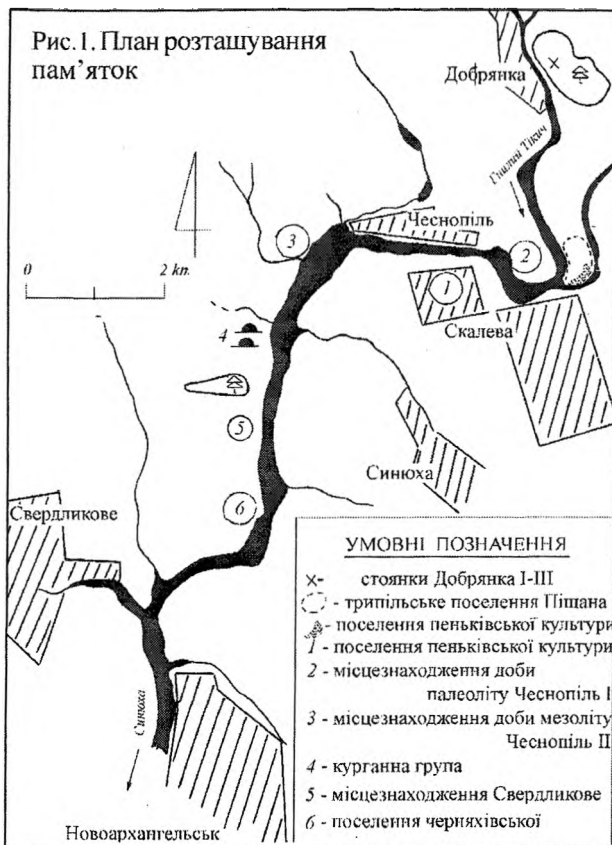

Рис. 2. Чиснопіль I. Вироби з кременя

кож входили крупні зерна товченого мисо в межах пам'ятки розташовані руїни господарських споруд села. Особливо цікаві чагарники, що не дозволяє встановити межі пеньківського поселення.

Під час обстеження лівого берега виявлено ще 5 різночасових пам'яток. Особливий інтерес викликають нововиявлені пам'ятки кам'яної доби.

Чиснопіль I. Пам'ятка розташовується на Пд-Сх від крайніх будівель с. Чиснопіль Уманського р-ну Черкаської обл. Топографічне місце знаходження займає край миса правого берега р. Синюха, скелями скельними виходами, які безпосередньо стеляють лесові відклади (рис. 1, 2). Високі породи вивітрювання, ґрунтова дорога та інші фактори спричиняють часткову руйнацію поверхні оранки та в розмиві дороги багато цінного підйомного матеріалу у вигляді виробів та дрібного фрагмента кістки.

Вироби з кременю (рис. 2) представлені 29 екз. Колекцію складають як вироби виробництва, так і знаряддя праці. Вважається різноманітний склад сировини. Матеріал для виготовлення виробів слугував кременю ричнுவатого кольору, темно-сірий з включеннями та крупнозернистий з відтінком. Виходи останнього нещодавно зафіксовані поблизу с. Аполянка Уманського р-ну в долині р. Ревуха (Шидловський, Пилипчук, Черновол 2004, 362). Більша частина виробів вкрита патиною значної товщини.

Серед виробів найчисельнішу групу становлять відходи виробництва (22 екз.) – нуклеоподібні уламки та відщепи. Основним нуклеусом являє собою призматичний двохлиновий з сильно виділеним ребром та підготовленою основною ударною площадкою (рис. 2, 9). Вироби цієї присутній скол підживлення мікропластини з одноплощадкового нуклеуса (рис. 2, 5). Серед екземплярів нуклеоподібних уламків переважають відщепи (17 екз.), також наявний фрагмент мікропластини.

Вироби з вторинною обробкою представлені дволезовим боковим бінованим зі скребачкою (рис. 2, 2), мікропластини з притупленим краєм (рис. 2, 3), скребелем (рис. 2, 6), ретушованим нуклеоподібним уламком (рис. 2, 7), двобічним скребелем (рис. 2, 8) та двома відщепами з ретушем (рис. 2, 3-4). Двосторонньо оброблені вироби типологічно характеризуються як скребачки, можливо є заготовкою для призматичного одноплощадкового нуклеуса з виділеним ребром.

Серед підйомного матеріалу наявний фрагмент невизначеної деїдрозованої кістки, можливо плейстоценового часу.

Виходячи з характеру заготовок та подібних уламків та фасеток сколів

янна техніка обробки сировини характеризується використанням призматичних однозвонкоподібних нуклеусів з виділенням перерізаними сколами ребра та підправкою відбивної площадки з метою отримання пластин та мікропластин в якості заготовок. Подібна техніка обробки характерна для епіграветського етапу розвитку пізньопалеолітичної культури останніх тисячоліть плейстоценової епохи. Така висновкам не суперечить і склад знарядь каменевими в даному випадку є наявність елемента мікропластини з притупленим краєм скребачки комбінованої з боковим різцем. Подібною аналогією комплексу Чеснопіль I є ймовірно верхні шари стоянки Володимирівка розташована нижче за течією Синюхи. Єдиним виключенням серед матеріалів стоянки є скол підправки площадки мікролітного ортогнатного нуклеуса. Подібні вироби характерними для мезо-неолітичних стоянок в регіоні (Добрянка I-III). Наявність цього знаряддя, а також різний ступінь патинізації сировини може свідчити на користь неоднорідності комплексу.

Дослідники відзначали різницю у топографічному розташуванні місцезнаходжень мезолітичного та пізньопалеолітичного часів в регіоні, причому палеолітичні знахідки зустрічаються у лесових відкладах мисових терас (Добрянка IV, Кошара), на відміну від стоянок мезо-неоліту, які займають піщані дюни окремих ділянок (Кухарчук 2004, 191-192). Чеснопіль II. Пам'ятка розташовується в долині на Пд-Зх від крайніх будівель с. Чеснопіль Черкаського р-ну Черкаської обл. Топографічне місцезнаходження займає мис, утворений правим берегом р. Синюха та обводненою балкою (рис. 1, 3). Підйомний матеріал, зібраний з пом'якшеного мису, налічує 39 екземплярів крем'яних знарядь.

Матеріалом для виготовлення більшої частини виробів слугував переважно якісний світло-сірий кремій з білястими включеннями. Найявні вироби з світло-сірого кременю з різким відтінком. На знахідках спостерігається різний ступінь патинізації.

Незважаючи на більшість знахідок являє собою вироби виробництва (32 екз.), виявлено лише кілька виробів із вторинною обробкою (рис. 3). Найвідходів виробництва найчисельнішу частину складають відщепи (22 екз.); також представлені нуклеоподібні уламки (4 екз.), три призматичні пластини та скалки.

Вироби з вторинною обробкою представлені двома скребачками, подвійним різцем, трапецеобразною пластинною з тронкованим проксимальним кінцем (рис. 3, 3) та дрібним невідомим невизначеного знаряддя (рис. 3, 7). Скребачки досить сильно різняться між собою морфологічно. Перша – мікролітична підокругла «воподібна» на відщепі, сильно пошкод-

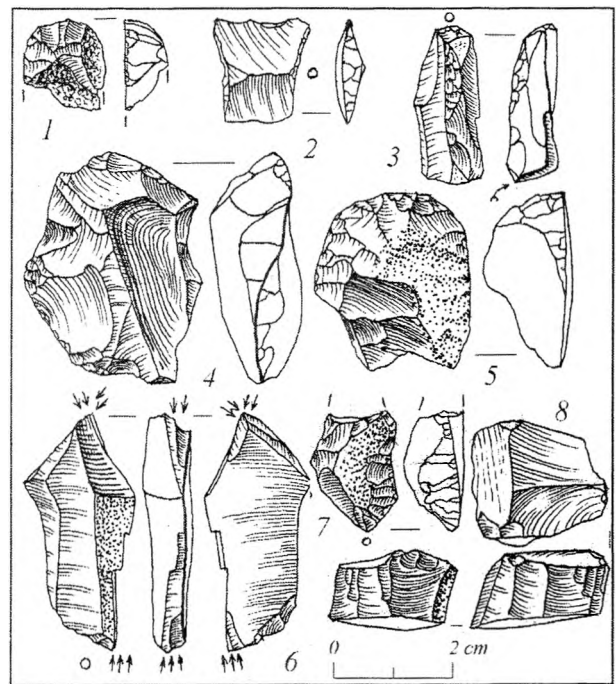

Рис. 3. Чеснопіль II, Свердликове. Вироби з кременю

жена від перебування у вогні (рис. 3, 1). Друга – кінцева високої форми підокругла на відщепі, сформована ламелярним та обрубуючим ретушуванням по краю (рис. 3, 5). Третя – аморфної форми на відщепі з альтернативною ретушшю (рис. 3, 4). Подвійний різець (серединний – на дистальному кінці, боковий – на проксимальному) виготовлено на призматичній пластині (рис. 3, 6). Середньовисока трапеція сформована обрубуючим та зустрічним ретушуванням по краях виробу (рис. 3, 2).

Виходячи з наявних матеріалів, первинна техніка обробки характеризується використанням призматичних нуклеусів із застосуванням підправки відбивної площадки, метою чого було отримання якісних пластинчастих заготовок. Наявність в колекції двох підокруглих скребачок, одна з яких мікролітична «нігтьоподібна», та трапеції свідчить про досить пізній етап розвитку в рамках кам'яного віку. Попередньо, місцезнаходження слід віднести до фінального палеоліту – мезоліту. Найближчі аналогії матеріалам пам'ятки простежуються у знаряддевому складі мезо-неолітичних стоянок Добрянки I-III.

Свердликове. Незначну кількість підйомного матеріалу було зібрано на правому корінному березі Синюхи в 2,5 км на Пн-Сх від струмка, правої притоки р. Синюха, що обмежує с. Свердликове зі сходу (рис. 1, 5). Місцезнаходження представлене знахідками оброблених кременів (6 екз.) та дрібним невизначеним уламком трубчастої кістки. У складі виробів з кременю наявні три відщепи, перетин призматичної пластини, мікропластина та скол підправки

площини призматичного нуклеуса (рис. 3, 8). Характер первинної обробки демонструє високу призматичність, але з огляду на незначну кількість підйомного матеріалу, хронологічна атрибуція місцезнаходження залишається невизначеною.

Виявлення трьох нових пам'яток доби каменя на території Середнього Побужжя є досить актуальним сьогодні, з огляду на недостатню вивченість цього регіону та зацікавленість ним з боку фахівців в останні роки. Подальше вивчення нових пам'яток дасть можливість дещо розширити наше уявлення про культурно-хронологічне районування території Середнього Побужжя в кам'яному віці.

На другій надзаплавній терасі р. Синюха між сс. Чеснопіль Черкаської та Сverdликівської Кіровоградської області розташована курганна група з трьох насипів.

Курган 1 (нумерація по лінії північ – південь) знаходиться у 150 м від лісопосадки, розташованої вздовж річки, та в 120 м від паралельної їй лісопосадки. Діаметр насипу – близько 30 м, висота – 0,8 м.

Курган 2 знаходиться у 60 м на південь від кургану 1. Діаметр насипу – близько 25 м, висота – 1,4 м.

Курган 3 у 25 м від кургану 2. Діаметр насипу – близько 40 м, висота – 1,7 м.

Кургани розорюються. На їхній поверхні виявлено уламки людських кісток та кілька

фрагментів кераміки доби раннього залізного століття. У складі тіста наявні незначні вкраплення кварцу та дрібнозернистого піску. Також привернула увагу фрагмент стінки посудини зі «розчосів» на зовнішній поверхні, що свідчить про віднести найбільш ранні поховання курганної культури до кінця бронзово-початку залізного віку.

На високому корінному березі р. Синюха виявлено поселення черняхівської культури. Тут було зібрано фрагменти кераміки, серед яких можна відзначити фрагмент горла амфори із слідами кріплення ручки та фрагменти придонних частин провінційно-римських судин на кільцевих піддонах.

Таким чином, до наукового обігу ввійшли нові матеріали різночасових поселень та культур в долині р. Синюха. Перспективи подальших досліджень полягають у виявленні та культурно-хронологічній атрибуції пам'яток цього слабовивченого в археологічному плані регіону.

Література

Кухарчук Ю. В. Розвідки на Черкащині 2002-2003 рр. – Вип. 6. К., 2004.

Шидловський П. С., Пічкур Є. В., Чеснопіль Д. К. Археологічні дослідження поблизу с. Чеснопіль на Уманщині // АБУ 2002-2003 рр. – Вип. 6. К., 2004.

Фещенко Е. Л. Исследование кургана эпохи бронзы у с. Николаевка в Присамарье	401
Фоменко В.М., Товкайло М.Т., Требух О.О. Дослідження Миколаївської експедиції на Південному Бугі	405
Хрищановський В.А. Исследование некрополей Илурата и Китея в 2005-2006 гг.	408
Черненко О.С., Казаков А.Л., Новік Т.Г. Археологічні дослідження на території Чернігівського дитинця в 2006 р.	411
Черновол Д.К., Дяченко О.В., Круц В.О., Рижов С.М. Охоронні дослідження на поселенні трипільської культури Тальне-2	413
Черновол Д.К., Шидловський П.С., Дяченко О.В., Пічкур Є.В. Археологічні дослідження в долині р. Синюха	415
Чистов Д.Е., Зуев В.Ю., Кашаев С.В. Работы Березанской (Нижнебугской) археологической экспедиции Государственного Эрмитажа в 2006 г.	418
Шаров О.В., Щужин М.Б. Исследования поселения Таракташ у с. Дачное Судакского р-на АРК	422
Шрамко І.Б., Голубева І.В., Задніков С.А., Окатенко В.М., Пеляшенко К.Ю. Археологічні розвідки в м. Харкові та Харківській обл. в 2006 р.	424
Шрамко І.Б., Задніков С.А. Результаты археологического исследования Більського городища в 2006 р.	429
Шрамко І.Б., Задніков С.А., Пеляшенко К.Ю. Охранные исследования поселения скифского времени «Саржин Яр»	431
Шрамко І.Б., Корохіна А.В. Охоронні дослідження поселення із матеріалами доби бронзи – раннього заліза «Пісочин-Мобіль»	436
Розділ 3. АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ 2007 р.	
Ермолин А.Л. Мастерская короласта II в. н.э. в Пантикапее	440
Розділ 4. З НАУКОВИХ АРХИВІВ	
Фоменко В.Н. Курган эпохи меди – бронзы близ устья р. Бакшалы	442
Могилев О.Д. Кургани Павлівської групи скіфського часу біля Матусова	451
Смирнов А.И. Подводные разведки затопленной части Ольвии в начале XXI в.	455
Недопако Д.П. Залізні вироби ранньоскіфського Жаботинського поселення	456
Розділ 5. МЕТОДИ ПРИРОДНИХ НАУК В АРХЕОЛОГІЇ	
Лукомський Ю., Дараган М., Йолишин Д. Досвід застосування тахеометричної зйомки у дослідженнях архітектурно-археологічних об'єктів	459
Пархоменко О.Г. Педологічне дослідження ґрунтів кургану епохи бронзи о-ва Хортиця	464
Давидчук В.С., Лысенко С.Д., Сорокіна Л.Ю. Малополовецький археологічний комплекс. Ландшафтна структура території досліджень	470
Буравчук О.Е. Реставрация и реконструкция терракотовых украшений саркофага	475
Пашкевич Г.О. Палеоботаничні дослідження 2006 р.	478
Тайкова С.Ю. Кісткові залишки птахів з некрополя Нейзац	480
Журавльов О.П. Кістки тварин з могильників Лучисте та Нейзац в Криму	482
Журавльов О.П., Ієвлев М.М. Остеологічні матеріали з розкопок Митрополічного корпусу Софії Київської	487
Крупа Т.Н., Кокельманн В., Киричек О.И., Сорочан С.Б. Исследование строительных растворов раннесредневекового времени Херсонеса: первый опыт	490
Кто смолол гель кремневой кислоты до тонкодисперсного состояния в образцах строительных растворов средневекового Херсонеса?	494
Самойлова Т.Л. Об особенностях использования георадаров и подобной техники на сложных археологических памятниках	497
Розділ 6. ХРОНІКА ТА ІНФОРМАЦІЯ	
Чорухлу Й. О терминах («именах») «курган» и «балык» («Орду-Балык»). Перевод с турецкого и комментарии В.Н. Тимченко	499
Сто лет полета (К юбилею Алексея Ивановича Тереножкина)	504
Международные отношения в бассейне Черного моря в древности и в средние века (м/н конференция, Ростов-на-Дону, 26-31 мая 2007 г.)	509
Польовий семінар Школа польової археології (м. Бахчисарай, 6-11 серпня 2007 р.)	510
Боспор Киммерийский и варварский мир в период античности и средневековья. Святилища и сакральные объекты (7-е Боспорские чтения, Керчь, 20-25 мая 2007 г.)	514
Античный город: проблемы сохранения архитектурно-археологических комплексов (2-й международный коллоквиум, г. Керчь, 29-30 августа 2007 г.)	515
Русяева А.С. Рец.: Масленников А.А. Сельские святилища Европейского Боспора	518
Масленников А.А. Сельские святилища Европейского Боспора (автопрезентация)	520
Готун І.А. Виставка матеріалів Північної експедиції «Старожитності між Ходосівкою і Лісниками»	522
Зміст	524
Список скорочень	528